

UNDERVISNINGSOPLÆG
TIL NOVELLEN

VI LÆSER

Martin
Andersen
Nexø

“De tomme pladsers passagerer”

Martin Andersen Nexø, 1921

Af Katja Gottlieb

Målgruppe: 8.-9. klasse.

Beskrivelse af forløbet

I dette forløb, der er rettet mod de ældste klasser, skal eleverne arbejde med Martin Andersen Nexøs novelle “De tomme pladsers passagerer”. Formålet er, at eleverne skal få kendskab til kanonforfatteren Martin Andersen Nexø og med udgangspunkt i en af hans kendte noveller udvikle deres kendskab til novellegenren. Selve materialet er rettet mod læreren, der kan udvælge de dele til eleverne, som man finder relevante. Materialet består af en introduktion, hvor novellens baggrund præsenteres, en kortfattet præsentation af Martin Andersen Nexø, et resume af novellen, samt elevopgaver, der retter sig mod før under og efter læsning af novellen.

Introduktion til læreren

“De tomme Pladsers Passagerer” udkom første gang i 1916, og indgik i 1921 som en af fortællingerne i en bog af samme navn. Samlingen bestod af både nye og tidligere publicerede fortællinger, som Andersen Nexø udgav som støtte til befolkningen i Rusland og Ukraine, der efter 1. verdenskrig var ramt af hungersnød. Bogen er med Andersen Nexøs egne ord “en Samling sociale Æventyr og Symboler”. Henrik Yde peger i værket Nexø på, at en del af fortællingerne i samlingen “var skrevet med en pegepind snarere end med en digterfjer”, og siger her til fortællinger som fx “Et Møde!”, “Ulven og Faarene!”. Det er fortællinger med et tydeligt og letforståeligt budskab. “De tomme Pladsers Passagerer” er en af samlingens mere symbolske fortællinger, men budskabet er der ingen tvivl om. Det symbolske niveau og det let forståelige budskab gør novellen velegnet til brug i danskundervisningen i de ældste klasser. “De tomme Pladsers Passagerer” er et tilbagevendende tema i Martin Andersen Nexøs forfatterskab. Henrik Yde beskriver i *Nexø* (2019), hvordan fortællingen er vokset frem som resultatet af et møde mellem Andersen Nexø og en bondefamilie på Vejen Station. Et møde, der leder til, at Andersen Nexø ufrivilligt ender som sygepasser for en ældre kvinde, der er for dårlig til at gøre rejsen alene til København, hvor hun skal behandles. Da familien finder det spild af penge at sende en med hende, udnævner de Andersen Nexø, der alligevel også skal med toget, til hendes rejseledsager. Oplevelsen omsætter Andersen Nexø til adskillige fortællinger, heriblandt “Ann’ Maris’ Rejse” fra 1809, og til “De tomme Pladsers Passagerer”, som dette forløb tager udgangspunkt i. Således er “Ann’ Maris’ Rejse” en oplagt paralleltekst.

Hvor finder jeg teksten?

Henrik Yde og Det danske Sprog og Litteraturselskab har udgivet Martin Andersen Nexøs forfatterskab digitalt. [Forfatterskabet kan findes her](#). Sidetallene i dette materiale henviser til [sidedallene i denne udgave](#).

Om Martin Andersen Nexø

Martin Andersen Nexø (1869 - 1954) blev født i særdeles fattige kår på Christianshavn i København, som dengang var et slumkvarter. Han var fjerde barn ud af ti. Fra Christianshavn flyttede familien til en bedre bolig i Brumleby på Østerbro, men da Andersen Nexøs blev arbejdsløs, flyttede familien i 1877 til Bornholm, hvor faderen stammede fra. Her kunne han arbejde som stenhugger og brolægger. Faderens alkoholmisbrug prægede barndomshjemmet, men Martin Andersen Nexø havde et meget nært forhold til sin mor, og hans barndom har været til stor inspiration i forfatterskabet. Da Martin Andersen Nexø var færdig med skolen, arbejdede han først på landet som tjenestekarl, herefter kom han i lære som skomager, en læretid han fuldførte med udmærkelse. Efter en periode med forefaldende arbejde kom han ved et held på højskole. Først på Bornholms Højskole, der dengang lå i Østermarie, senere på Askov Højskole. Herfra udviklede hans forfatterskab sig - det litterære spor, han siden skulle forfølge. Martin Andersen Nexø havde kun gået 6 år i skole, men var meget belæst. Han arbejdede bl.a. som lærer, inden han blev forfatter på fuld tid. I 1893 debuterede han med en avisartikel om sankthansaften på Bornholm. I 1894 antog han efternavnet Nexø efter byen på Bornholm, hvortil han var flyttet som dreng.

Overordnet kan man sige, at Martin Andersen Nexøs forfatterskab er præget af dyb social indignation og sympati for de svageste i samfundet. Han behandler ofte samtidens fattigdom og uretfærdighed i sine tekster, men trækker samtidig på et stort kendskab til verdenslitteraturen, folkeeventyr og *Bibels* fortællinger. Hans bøger har spillet en stor rolle i både Tyskland, Sovjetunionen og en række lande udover Danmark. Forfatterskabets to hovedværker *Pelle Erobreren* (1906-1910) og *Ditte Menneskebarn* (1917-1921) betød, at Martin Andersen Nexø to gange blev indstillet til Nobelprisen i litteratur. En pris, han dog aldrig modtog. I 1951 - 1954 boede Martin Andersen Nexø i Dresden, hvor han døde 1. juni 1954. Han er begravet på Assistens Kirkegård i København.

Resume af “De tomme Pladers Passagerer” til læreren

“De tomme Pladers Passagerer” starter in medias res, hvor en jeg-fortæller sat sig til rette i et eksprestog med kurs ud i det danske sommerland. Fortælleren har ikke mange medrejsende, og togets tomme pladser springer i øjnene: “i den lange Sidegangsvogn jeg har Plads i vel en Snes Rejsende i alt. Vognen kan ialt rumme ca. halvandet Hundrede Passagerer. Desmere gabder de tomme Pladser” (s. 57).

Den eneste medpassager er en trivelig handelsrejsende, der så snart toget sætter i bevægelse, lukker døren til kupeen og trækker gardinet for med ordene; “Saa bliver man maaske fri for flere herinde” (s. 58). Dette udsagn irriterer fortælleren, der finder det hyggeligt at have medrejsende. Et udsagn, der afvises af den handelsrejsende, der foretrækker så få medrejsende som muligt, ja faktisk helst ingen, og med disse ord læner sig tilbage i sin krog og lukker øjnene. Ordvekslingen leder fortælleren til at reflektere over livet som rejsende og over, hvordan togets tomme pladser for de fleste af os er en anledning til at brede os lidt mere, men også hvordan de tomme pladser kommer til at stå som symbol på de afsavn, mange mindre velstillede oplever gennem livet:

For de fleste Rejsende her i Livet er vel de tomme Pladser slet og ret en behagelig Anledning til at strække Benene; men for en og anden hænder det, at de bliver levende — mere levende endda end de besatte — og aabenbarer ham en Verden af menneskelige Længsler og menneskelige Alsavn. Over de tomme Pladser flakker en evigt kredsende Sværm af udhungrede Menneskesjæle. Jeg lukker Øjnene, træt af de drejende Agre derude, kanske ogsaa af den gabende Tomhed, der — som en Anklage — vedholdende stirrer mig i Møde fra Kupéens tomme Sæder. Min Medrejsendes Snorken fØjer det sidste lille Plus til — den overmander mig (s. 59).

Da fortælleren igen slår øjnene op, er kupeens tomme pladser pludselig optaget af seks nye medpassagerer. Det undrer fortælleren, da toget ikke har holdt ved perron, mens han har sovet. Endnu mere mærkværdig finder han dog fremtoningen af de nye medrejsende, der sidder stive, som havde de pinde igennem sig, og desuden er henfaldne og jordslåede. Fortælleren falder i snak med en gammelmor, som han i løbet af samtalen genkender fra sin fortid. En yngre kvinde falder ind og supplerer med sin beretning fra livets skyggeside. Hun fortæller om brystsyge (s. 61), der er det samme som tuberkulose, en tidligere udbredt smitsom infektionssygdom, der satte sig på bl.a. lungerne og krævede mange menneskeliv. Og hun fortæller om sult og en hverdag, hvor hele familien har måttet bidrage arbejdsmæssigt for at skaffe til dagen og vejen.

Fortælleren er en overgang noget forvirret over at finde en så fattig forsamling i toget. Et øjeblik antager han, at de måske har tjent noget på krigen, som en del såkaldte 'gullashbaroner' gjorde ved at spekulere i at sælge billig dåsemad ("hvem vidste, måske havde de forstaaet at udnytte Krigssituationen de ogsaa paa en eller anden Maade. De skulde til Kysten hele Familien; det maatte være Gullasch, om end maaske af kummerligste Art" (s. 61). Det har dog ikke været tilfældet. Kvinden fortæller, at også de har været hårdt ramt af dyrtiden, der fulgte i krigens kølvand, og hvordan familien til sidst har sluttet sig til en religiøs bevægelse, der ironisk nok er ledet af "Profeten fra Tommerum", for at finde mening i elendigheden (s. 61). En bevægelse, hvor man ironisk nok hverken spiser eller har brug beklædning. Og nu er familien altså på vej til stranden. Uden billetter.

Da konduktøren herefter gør sin entre og ikke så meget som værdiger de seks nye passagerer et blik, løftes de to kvinders fortælling fra at være deres egen, til at være de mange tusinde udstødte menneskers fortælling: "Men de to Kvinder havde intet formaaet at kue; en endeløs Lidelseshistorie var det der som en Vekselsang gik over deres Læber; et Kvæde af den Slags der kan lægges over hver af de Titusenders Tilværelse" (s. 62). Og de fortæller om de togrejser, de har været afskåret fra at tage i levende live, hvor de ikke har haft råd til billetten tilbage til barndomshjemmet, og togene dag ud og dag ind har kørt med tomme pladser. Nu, derimod, kan de rejse hvor de vil: "Ja, alle tomme Pladser Verden over tilhører os," sagde den anden henvendt til mig, — "og det er mange. Dersom du har haardt ved at slaa dig igennem, skulde du gaa over til os; for hos os er der ingen Dyrtid, og alle har lige meget. Hverken høj eller lav kender vi Forskel paa; alle er lige for Profeten fra Tommerum" (s. 63).

Og med de ord er toget fremme ved færgen, og de tomme pladsers passagerer er borte. Og hverken den handelsrejsende eller konduktøren har set noget til de ureglementerede medpassagerer. Men fortælleren kan se dem. De døde, der hutlede sig frem i levende live, på trods af de mange tomme pladser, der ellers kunne være blevet dem til del, nu i færd med at tage færgens øverste dæk i besiddelse. Det "vældige Promenadedæk som ellers er forbeholdt første og anden Klasses Rejsende" (s. 64).

Før I læser

Novellen “De tomme Pladsers Passagerer” præsenteres for klassen. Vær opmærksom på, at det er en ældre tekst. Præsenter evt. Martin Andersen Nexø i samme forbindelse. Indled arbejdet med en samtale om novellens titel. Tal om, hvad en passager er? Hvad tror I, novellen handler om?

Eleverne skal herefter, med deres sidemakker eller i deres bordgrupper, tale om titlen og giv et bud på novellens handling. Saml op i klassen. Tal om forskellen på at være passager eller selv at have styringen både konkret og i overført betydning. Hvad er elevernes forventninger til teksten i sig selv, og det faktum, at den er over 100 år gammel?

Ordet 'passager' stammer fra fransk 'passager' og fra italiensk 'passagero', der er afledt af 'passare', der betyder 'gå, rejse'. Det er en person der rejser med et privat eller offentligt transportmiddel uden at være fx fører, eller besætningsmedlem.

Læs novellen

Eleverne får nu udleveret en kopi af “De tomme Pladsers Passagerer”. Det er oplagt, at læreren læser op, og eleverne følger med i teksten. Læs gerne teksten som “dialogisk læsning”; hold pauser undervejs og samtale om det læste. Tal om de sværeste ord og forklar dem evt. med et tilsvarende ord, eleverne kender, opsummer undervejs. De mest fremmedartede ord og vendinger kan findes forklaret i skemaet nedenfor. Når I har læst novellen, skal eleverne gå sammen to og to. De skal samtale om teksten og lave en handlingslinje over teksten i fællesskab. Saml op i klassen og lav en fælles handlingslinje, så alle har en fælles forståelse af handlingen i “De tomme Pladsers Passagerer”.

Ord, der evt. kan kræve en forklaring

Sjarabang	s. 58	Staves egl. 'charabanc'. En hestevogn med en bænk langs hver af vognens to sider så passagererne sidder med front mod hinanden.
Feriebarn	s. 59	Barn, i ældre tid ofte af fattige forældre, der er sendt på ferie hos en familie på landet, for at få frisk luft og nærende mad.
blaa af Lød	s. 59	Blå i huden. Ikke et tegn på at man er frisk og i live.
Falde i lave	s. 59	Falde i ro.
Ligklæder	s. 59	Det tøj, en afdød har på i kisten. Ofte en slags kjole af hvidt stof.
Brystsyge	s. 61	Tuberkulose. En smitsom sygdom, der blandt andet sætter sig på lungerne. Tidligere meget udbredt og ofte dødelig.
Smaafolk	s. 61	Her i betydningen fattigfolk.
Børstenbinder	s. 61	En person, der tjener sine penge ved at lave koste og forskellige former for børster. Tidligere var det et erhverv, som man så lidt ned på.
Krigssituationen	s. 61	Første Verdenskrig 1914-1918. Krævede ni millioner dødsofre og medførte dyb økonomisk nød.
Gullasch	s. 61	En art gryderet. I kølvandet på krigen opstod en række såkaldte 'gullashbaroner', der tjente store penge på at sælge dåsemad (gullash), ofte af særdeles dårlig kvalitet.
Vekselsang	s. 62	Egl. En form for kirkesang, der synges på skift mellem præst og korsangere. Her bliver ordet et ironisk billede på de to fattige kvinders lidelseshistorie.
Et Kvæde	s. 62	Gammeldags ord for et højtideligt digt.
Dersom du har haardt ved at slaa dig igennem	s. 63	Hvis du har svært ved at klare dig (rent økonomisk).
Promenadedæk	s. 64	Åbent skibsdæk, hvor passagererne kan spadsere (dss. promenerere).

Ned i teksten På liv og død - Portræt af passagererne

Som en del af analysearbejdet skal eleverne arbejde med personkarakteristikken. For at gøre dette, skal de læse teksten igen denne gang sammen to og to. Den trivelige handelsrejsende og de døde passagerer står skarpt som modsætninger til hinanden. Den ene er velpolstret, de andre er magre. Den ene har nok i sig selv, de andre har fungeret i et fællesskab, den ene har alle muligheder, de andre havde ingen. Og den ene er levende, de andre er døde. Modsætningerne er tydelige, og eleverne skal ved at gå på jagt i teksten og finde direkte og indirekte beskrivelser af passagererne, arbejde sig frem mod tekstens budskab. Deres iagttagelser skrives ned på venstre side af et stykke papir, der er opdelt på midten. På papirets anden del skal de senere skrive iagttagelser om de tomme pladser passagerer.

Eleverne skal nu finde de passager i teksten, der handler om den handelsrejsende (relevante passager er sat ind nedenfor, så de er nemme at finde for læreren). Eleverne skal notere følgende:

- Eksempler på hvad den handelsrejsende siger?
- Eksempler på hvad den handelsrejsende gør?
- Og eksempler på, hvordan jeg-fortælleren beskriver den handelsrejsende?

Side 58:

Min eneste Medrejsende generes ikke af dem. Saa snart Toget satte sig i Bevægelse, lukkede han Døren til vor Afdeling og trak Gardinet for. »Saa bliver man maaske fri for flere herinde,« sagde han. »Hvad kan De egentlig have imod, at de andre Pladser optages?« siger jeg. »Jeg synes det er hyggeligere at være i en fyldt Kupe end i en tom.« »Det vil jeg sku nok sige man hverken kan røre sig eller faa Vejret, hva? Nej, maa jeg be om en Kupé med saa faa; Passagerer som muligt — helst slet ingen.« Med disse Ord lænede han sig tilbage i Krogen ved Vinduet og lukkede Øjnene; lidt efter sov han med Hænderne foldet over Maven.

Side 58:

De tomme Pladser udstraalet Forbarmelse. Glæden dør i deres Nærhed. Alligevel køres der jo med de tomme Pladser — paa alle Omraader. Min tykke Medrejsendes Syn er foreløbig det raadende — man maa sku have Plads til at bulne ud!

Side 63:

Saa skingrede Toget, langt og gennemtrængende. Min tykke Rejsefælle gabede og strakte sig — vi var ved Færgen. Og inden jeg fik set mig om, var de tomme Pladsers Indehavere borte.

Herefter skal eleverne to og to lave samme øvelser med de tomme pladsers passagerer. De skal beskrives som en gruppe. Der er sat lidt tekstuddrag ind for neden, men andre steder kan bruges. Iagttagelserne skrives ind modsat noterne om den handelsrejsende, for at modsætningerne på den måde står tydeligt for dem. Eleverne skal notere følgende:

- Eksempler på hvad de tomme pladsers passagerer siger?
- Eksempler på hvad de tomme pladsers passagerer gør?
- Og eksempler på, hvordan jeg-fortælleren beskriver de tomme pladsers passagerer?

Side 59:

Heller ikke de andre falder i Lave i Sædet, men sidder med Pinde igennem sig, stive og stirrende. Det er en Familie, — Mand, Kone og tre Børn — og aabenbart indtil for ganske nylig en af de mest hærgede. Indfaldne og blaa af Lød er de, med dybtliggende Øjne der stirrer næsten som tomme Huller. Der er ikke noget hjemmehørende ved dem af nogen Art; Klæ'rne falder ikke til men sidder i stive Bræk, som Ligklæder.

Side 59:

Den Gamle ved min Side holder de jordslaaede Hænder i Skødet og stirrer ud med et Udtryk saa fuldt af hynnende Glæde som Barnets første Gang det ser Verden. Intet i Verden er saa kønt som en fattig Gammelmors segnede Hænder; jeg maa tage denne Haand, som hviler dér saa fuld af Leddegigt og blaa Aareknuder, i min. Den er iskold!

Side 61:

Saa tog Hosten hende — først nu saa jeg, hvor forfærdelig mager hun var. Og som ved Smitte forplantede den sig til Manden og Børnene ogsaa — en tør Hoste der rungede hull, som havde de ingen Lunger.

Opsamling på personkarakteristikken

Herefter samles op i klassen. Har den handelsrejsende og de tomme pladsers passagerer noget til fælles, eller er de snarere kontraster? På hvilke punkter adskiller de sig fra hinanden? I udseende? I væremåde? I deres måde at opføre sig over for fortælleren? I deres syn på verden? Hvor ligger fortællerens sympati? Find eksempler i teksten, hvor I kan se det?

Den danske natur som spejl

”De tomme Pladsers Passagerer” indledes med en passage om den danske natur. I passagen beskriver fortælleren først dagen, der efter hans mening er så smuk, at det er på sådan en dag, Danmark skal ses. Denne indledning glider over i en sammenligning af andre lande, der har “skarpe Konturer” og “en himmel, der rykker fjærnt bort i sin hæftige Blaanen”. Disse kontraster har Danmark ifølge fortælleren ikke. Her er intet “Afgrundsspring” og landet omtales i bløde og kærtegnende vendinger; “blødgør”, “stoflig”, “Omfavnelse”, “svage Strøg” osv. Og fortælleren ønsker, at alle hans landsmænd, “— og da navnlig dem af dem, der sjælden eller aldrig faar det at se”, har mulighed for at opleve Danmark på en sådan sommerdag:

En saadan Dag, hvor Luften staar fugtmættet og bæver over Skov og Marker som et Slør af Grøde, og Vandene ligger hen i skiftende Glans af Sølv og Bly, skal Danmark ses. Andre Lande har de skarpe Konturer mod en Himmel, der rykker fjærnt bort i sin hæftige Blaanen. Her er der intet Afgrundsspring mellem Jord og Himmel, Rummet lægger sig helt ind til Jorden, blødgør dens Træk og tager selv stoflig Karakter af den. Hver Farve i Landskabet er dugget til af denne Omfavnelse, hver Linje ligger som det svage Strøg af et Himmelens Kærtegn, En saadan Dag kunde man ønske at tage alle sine Landsmænd en Tur gennem Danmarks Land — og da navnlig dem af dem, der sjælden eller aldrig faar det at se (s. 57).

Naturbeskrivelse fungerer som en optakt til fortællingen, men bliver også samtidig som et spejl, der viser de forskelle, der er på levevilkårene for de mennesker, der bebor landet. Her er netop et "Afgrundsspring" mellem den velstillede handelsrejsende og de tomme pladsers passagerer, der er bukket under for sult, slid og sygdom. Eleverne skal i denne opgave skal de gennemgå naturbeskrivelsen i tekstens indledning og undersøge:

- Hvordan beskrives naturen, som fortælleren kan se fra toget?
- Lav en liste med substantiver, der bruges til at beskrive naturen med, og en liste med adjektiver, der bruges til at beskrive naturen med.
- Se på dem, hvad har adjektiverne tilfælles? Kan de bruges til at beskrive andet end natur med, synes I? Hvad har substantiverne tilfælles? Hvilken følelse fremkalder ordene hos jer? Kom med jeres bud.

Prøv herefter i fællesskab at sætte de adjektiver, I har fundet, ind i chatgpt. Spørg den, hvad ordene har tilfælles, fx:

Hvad har ordene: "grå, diset, stille, tindre, doven, dirre, fugtmættet, bævende, skiftende, skjult" til fælles?

Kom I frem til det samme resultat? Og er I enige i dens bud? I kan gøre samme øvelse med substantiverne. Brug evt. undersøgelsen som optakt til en snak om, hvad man kan bruge chatgpt til (og ikke bruge den til), og hvordan man kan bruge den som en form for udvidet googlesøgning også i sit litteraturarbejde.

Associationsleg

Lav herefter en associationsleg. Alle rejser sig, og ser herefter ud ad vinduerne. Hvordan vil I beskrive udsigten med et substantiv? Læreren giver det første ord, og alle giver på skift deres bud på, hvad de ser, når de ser ud ad vinduet. Hvis man siger et ord, der ikke er et substantiv, udgår man (sætter sig ned). Gentag evt. legen med adjektiver.

Opsamling på analyserne

Nu har eleverne set på Martin Andersen Nexøs brug af naturbeskrivelser og arbejdet med tekstens personbeskrivelser. På baggrund af deres iagttagelser, hvad vil de så sige, at teksten handler om? Hvad er budskabet? Hvem er målgruppen? Og skal læseren lære noget af teksten? Lad herefter eleverne gå sammen i grupper og søge svar på de nedenstående fire spørgsmål, der kan uddybe og forhåbentlig bekræfte deres forståelse af teksten.

- Perioden: Var der mange der døde af sygdom i starten af 1900-tallet?
- Perioden: Var folk fattige i starten af 1900-tallet?
- Perioden: Hvad betød første verdenskrig for folk i Danmark?
- Martin Andersen Nexøs forfatterskab: Hvad skrev Martin Andersen Nexø om?
- Saml herefter op på undersøgelserne i klassen. Understøttes budskabet i "De tomme Pladsers Passagerer" af det, I har fundet ud af gennem jeres netsøgning? Findes der også tomme pladsers passagerer i samfundet i dag? Hvem kan de være? Hvordan ser deres liv ud?

Efter vi har læst

Eleverne skal efter endt læsning af Martin Andersen Nexøs novelle "De tomme Pladsers Passagerer" nu selv skrive en tekst. De skal med udgangspunkt i novellen skrive et læserbrev om nutidens tomme pladsers passagerer. Læserbrevet skal bringes i en trykt avis. De kan skrive læserbrevet sammen to og to, eller alene som en form for prøvetræning. Eleverne skal:

Opgaveformulering

Skriv et læserbrev til en trykt avis.

Som forberedelse skal du have læst Martin Andersen Nexøs novelle "De tomme Pladsers Passagerer", og søgt på nettet om fattigdom i Danmark i 2020'erne. Du skal bruge den viden i dit læserbrev.

I dit læserbrev skal:

- Præsentere Martin Andersen Nexøs novelle "De tomme Pladsers Passagerer".
- Forklare novellens budskab.
- Reflektere over hvordan novellen er relevant i dag i forhold til fattigdom i 2020'erne.
- Du skal layoute dit læserbrev til en trykt avis